

دکتر یوسف آزمون:

ماغتیغولی نینگ قولیازمالاری نینگ دنگشدرمه سی

Dr. Ý.Azmun:

Magtymgulynyň golýazmalarynyň deňşdirmesi

مختموقلى نینگ يوزلرچه قولیازماسى، تورکمنیستانینگ «تورکمنباشى» آدینداقلى مى قولیازمالار انیستیتوتیندا جمع له نندیر. شاهیرینگ قوشغولار ییغیندیسی اوزالقى س س س ر نینگ دؤولترینده، ایراندا، آغانیستاندا هم بار. شیخ محسن فانی، مختموقلى نینگ قوشغولار ییغیندیسینى ۱۹۲۴- نجى ییلدا تورکیه ده چاپ اتدیرن هم بولسا، شاهیرینگ بو یرده قولیازماسى نینگ باردیغى حاقدانیق ماغومات یوق.

یورویا یورتلاریندا بولسا، بیزینگ بیلشمیزه گؤرأ، شاهیرینگ دینگه ۳ قولیازماسى بار. بیرى بوداپشده وامبرى نینگ تورکمنصأحرأسیندن آلپ گیدن قولیازماسى، بیله کیسى برلین کتابحاناسینداقلى قولیازما، اوچونجیسى بریتان موزه ینداقلى قولیازما.

من بولارینگ اوچوسینی ده گؤزدن گچیردیم. نوسغالارینگ اوچوسى هم سوادسیز کاتبلر طاراپیندان یازیلیدیر. بریتان موزه ینداقلى قولیازمانینگ کیمدن، حاجان آلناندیغى حاقدانیق کتابحانانینگ ماغوماتلار کاتالوگینده بیر حابار یوق. سبابى موزه نینگ ایشگارلری بو قولیازما اونچاقلى اونس برماندیرلر. دینگه بو قولیازمانینگ ۱۸- نجى عاصیرینگ آیاغى، ۱۹- نجى عاصیرینگ باشلاریندا یازیلاندىغى حاقدانیق ماغومات بار.

قولیازما OR-11414 بلگیده حاسابا آلنییدیر. داشى قاتى کاغیز بیلن جلدله نییدیر. صاحیپالاری روس کاغیزی. کتابینگ ۱- نجى صاحیپاسى نینگ اوستونده کریل حاطى بیلن " تانیا- نه تانچیک " دینن یازغى بار. صاحیپالارینگ آشاغراغیندا " دنى سوفدان ۱۰- نینجى فورالدا، ۱۹۳۴- نجى ییلدا ساتین آلیندی " دیلیپ یازیلیدیر. سونگراقى صاحیپالارینگ بیرینده محمدقلچ اونق دینن یازغى بار. بیزینگ پیکریمیزه گؤرأ، بو کتابى دنى سوف محمدقلچ اونق دان آلان بولمالى. م.ق. اونق خزر یاقاسینده یاشایان

ایرانلی تورکمنلرینگ اونق- توماچ طایپاسیندان بولمالی. اونونگ حایسی اوباداندیغی بللی بولماسا- دا تورکمنصأحراده اونق لار خزر یاقاسینداقی کوموش دپه، حوجه نیس، باش یوسقا، سیجوال اوبالاریندا یاشاپارلار. خزریاقتورکمنلرینگ روسلار بیلن گامی بیلن آراغاتناشیق ساقلاندىغینا بولسا تاریخ شایات.

مختومقلی نینگ بریتان موزه سینده ساقلانیا قویازماسی، شاهیرینگ " تورغول دیدیلر " قوشغوسی بیلن باشلانیا، یؤنه " تورغول " یرینه " تورغون " دیلیپ یازیلیدیر. مختومقلی نینگ قویازمالاری نینگ اهلوسی دینن یالی " تورغول دیدیلر " یا- دا " یارب " بیلن باشلانیا. بریتان موزه یندأکی بو قویازمادا، مختومقولا دگیشلی ۱۸۰- دن قاوراق قوشغی بار. اولارینگ بیرناچه سی نینگ بندلری دولی دأل. بو قویازمادا، بئیله کی قویازمالاردا دوش گلمه یان تآزه قوشغولار یوق. یؤنه بو نوسغادان، کأبیر قویازمالارداقی یالنگیش یازیلان سؤزلرینگ دوغری یازیلان یرلرینه دوش گلسه بولیار. مثال اوچین. مختومقلی نینگ بیزه مألیم بولان قوشغولار بیغیندیسنده دوش گلیان:

دوردیر بو جانینگ لذتی

ساغلیق اونونگ سلطانیدیر-

دینن سطر، بریتان نوسغادا

درددیر بو جانینگ لذتی

ساغلیق اونونگ سلطانیدیر.

- دیلییار.

شئیله لیکده ذلت پسلیک دیمک بولوپ، درد جانینگ پسلیگی، ساغلیق بولسا جانینگ سلطانی دینن مانى تایدان دوغری آنگلاتمه عمله گلیار. یا- دا نشرلردأکی:

"پیل هم دورار باغلاسار غئل بیله"- دینن سطر بو یرده " قول " دیلیپ یازیلیدیر. بیز "قول" دیلمگینی دوغری حاساپلایاریس. سبأی، عار اچه قول- دیمک " زنجیر " دیمگی آنگلادیار. پیل غئل بیلن دأل- ده، زنجیر (قل) بیلن باغلانسا دیلیسه، حاقیقاته لایقیدیر.

" اولمسدن بورون " دینن قوشغینگ بیر بندینده:

دوز یرینگ قدرینی بیلگیل، دریاغه دولماسدان بورون،

گامیده هوشگار اوتورغیل، گردابه گلمسدن بورون.

بو يرداكى " دولماسدان بورون" سۆزى- " دالماسدان بورون" بولمالى. سىبايى " دالماق"- " چوممك، باتماق" دىن مانىنى برىپ، شىغرىنگ مانىسىنە قابات گلىار.

شاهىرىنگ ياراشماز دىن شىغرىندە:

حاسناورىنگ كۆلنە دولماق ياراشماز-

دىن سطرىنە چىقىت برىلىپ، اونونگ باشغا بىر گۆرنوشى نىنگ هم باردىغى آيدىليار. اينە اولار:

حاماس اولكە سىنە دىلمك ياراشماز.

من شو گۆرنوشلردن شئىلە نتيجه چىقاردىم:

خمسه نىنگ كۆلنە دالماق ياراشماز.

خمسه كۆلى، ايران آذربىجانى نىنگ اورمىه شەرىندە دىر. بو كۆلونگ سووى آشا شور بولانسونگ، اونگا گىرن آدام چوممە يار.

تاوشان سووه دۆزمز، شور سووه خرچنگ

خمسه نىنگ كۆلنە دالماق ياراشماز.

مختومقى شاهىرىنگ " باش اوستونە" آدى قوشغوسىندە شئىلە سطر بار:

دىبىسە لر آتلانها آتلان

سونگ چنأپ ايبر آردە سىرتلان

ياو گونى قايراته قاتلان،

نألت قويمە ريش اوستونده.

مونى هر دورلى دوشوندورماگە سىنانشىپ گلىارلر. كألرى حوتدە سىندن گلىپ بىلمە جك ايشە باش قوشمازلىق يالى مانى چىقاردىلار. يۇنە كأبىر نوسغالاردا سونگ چنأپ دور يرىنە سولوق چنأپ، گۆيه آرسلان دىن واريانته غابات گلدىم. سولوق بولسا آغزديرىق دىمك دىر. ياغنى، چىنىنگ بىلن غايراته گلىپ، چاپچاق آت يالى آغزديرىغى چىنأپ دورماق مانىنى انگلادىار. ولى مأمد آخون سلائينگ اوجونا- دا " سولوق" يا- دا " آلاقا" دىبلىأندىگىنى آيدىار. شونگا گۆرأ بو سطر شئىلە بولمالى:

دىبىسە لر آتلانها آتلان

سولوق چە ينأپ دور گۆيه آرسلان

ياو گونى غايراته قاتيلان

لاغنت قويمە ريش اوستونده.

عرب اليب- بىنندە نوقاقلار اساسى رول اويناپ، اولارىنگ ىرى دگىشمگى بىلن بىر حارىپىنگ باشغاچە بولماغىنا آلىپ گلىان حالاتلارى بار. مثال اوچىن گۆيه سۆزوينداكى "ي- سسى نىنگ آشاغىنداكى

نوقاڧلار اوستونده قويولسا آرد/ اوتور ير سسى عمله گليآر. يا- دا مشهور توركمين سردارى جلال الدين
لاقامى **منگوبرنى** گورونوشينده يازيليار. آصلينده بولسا اول **منگوبرتى** دير. منگو ديمك تانگري/ حداي،
بىرتى بولسا بولسا حاضيركى بىردى سوزيدير.
گلجكده مى شاهيريميزينگ نوسغالارى نينگ تانقىدى ياز غيسى دوزويلر و اولارينگ دوغرى
گورنيشى سايلانار ديمك بيلن سوزومى جمع ليآرين.